

УДК 376.09-056.26:001.891

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.290-301

Т.В. Черненко

tanya_chernenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0591-5352>

СУЧАСНИЙ СТАН ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

Відомості про автора. Черненко Тетяна, старший викладач кафедри дошкільної освіти факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, аспірант кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (Ніжин-Київ, Україна). У колі наукових інтересів: інклюзивне навчання та спеціальна освіта дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату, ортопедагогіка, історія спеціальної освіти в Україні. E-mail: tanya_chernenko@ukr.net

Contact: Chernenko Tetiana, senior teacher of the Department of Preschool Education Mykola Gogol Nizhyn State University, postgraduate of the Department for Orthopedagogy, Orthopsychology and Rehabilitation of Faculty of Special and Inclusive Education of Dragomanov National Pedagogical University. Academic interests: inclusive education and special education of children with disabilities, orthopedagogy, history of special education in Ukraine. E-mail: tanya_chernenko@ukr.net

Відомості про наявність друківаних статей: 1. Шевцов А.Г., Черненко Т.В. Історичні аспекти становлення системи виховання та навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату в Україні // Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2019. С.11-15. 2. Черненко Т.В. До питання про навчання дітей з порушенням функцій опорно-рухового апарату в Україні наприкінці XIX на початку XX століття // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» Ніжин: Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2019. №4. С.142-150. 3. Черненко Т.В. Організаційно-правові та соціально-педагогічні аспекти діяльності комісії в справах неповнолітніх Ніжинського округу (20-ті роки XX століття) // Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M.A. Zhurba – January № 1, 2020. – P. 130-136.

Черненко Т.В. Сучасний стан історико-педагогічних досліджень системи навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами в Україні. Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної спеціальної освіти – історії розвитку освіти дітей із різними порушеннями в Україні. Мета роботи – проаналізувати наукові здобутки у напрямку досліджень системи навчання та виховання дітей із особливими освітніми потребами в Україні та встановити стан вивчення проблеми навчання дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Особливо важливим на сучасному етапі реформування системи освіти у нашій державі є вивчення вітчизняного досвіду навчання дітей із особливими освітніми потребами, у тому числі дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Встановлено, що на сучасному етапі питання історії освіти із порушеннями функцій опорно-рухового апарату не були предметом наукових розвідок. Аналіз науково-методологічної літератури показав, що у галузі історії ортопедагогіки такі дослідження відсутні. У роботі висвітлено основні періоди розвитку освіти дітей з порушеннями зору, слуху, інтелекту та притаманні їм особливості.

Ключові слова: спеціальна освіта, ортопедагогіка, діти із порушеннями функцій опорно-рухового апарату, навчання дітей із особливими освітніми потребами.

Черненко Т.В. Современное состояние исторических исследований системы обучения и воспитания детей с особыми образовательными потребностями в Украине. Стаття посвящена актуальной проблеме современного специального образования – истории развития образования детей с особенностями развития в Украине. Цель исследования – проанализировать научные достижения в направлении исследований системы обучения и воспитания детей с особыми образовательными потребностями в Украине и определить состояние изучения проблемы обучения детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата. Важной проблемой на современном этапе реформирования системы образования в нашей стране является изучение отечественного опыта обучения детей с различными нарушениями, и детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата в том числе. На современном этапе вопросы истории образования детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата не были предметом научных исследований. Анализ научно-методологической литературы показал, что в области истории ортопедагогика такие исследования отсутствуют. В работе освещены основные периоды развития образования детей с нарушениями зрения, слуха, интеллекта и присущие им особенности.

Ключевые слова: специальное образование, ортопедагогика, дети с нарушениями развития функций опорно-двигательного аппарата, обучение детей с особыми образовательными потребностями.

Chernenko T. Current state of historical and pedagogical studies on the education system for children with special educational needs in Ukraine. The

history of development of special education for children with orthopedic impairments in Ukraine is studied in the article. The purpose of its author is to analyze the scientific research achievements in the field of special education system performing education for children with special educational needs in Ukraine and to determine the state of studying the problem of teaching children with orthopedic impairments. The study of national experience in teaching students with different disabilities, e.g. with orthopedic impairments, seems to become especially important at the current reforming stage of Ukrainian education system. It is found out that the history of education of students with orthopedic impairments was not the subject of scientific research. The beginning of this research is revealed in the report of A. Shevtsov, T. Chernenko at the III International Scientific and Practical Conference «Actual Problems of Orthopedics, Orthopsychology and Rehabilitation». The main periods of development of special needs education for children with visual, hearing, intellectual disabilities in Ukraine are covered in the work, based on the studying of scientific investigations. Taking into account the peculiarities of the development of children with orthopedic impairments, it is necessary to separate the education of the named category of children later. The role of Ukrainian educators, psychologists in the coverage of historical and pedagogical aspects of special education development in Ukraine is noted in the article. Attention is drawn to the importance of A. Shevtsov's research. It is noted that the Ukrainian special pedagogy is developing rapidly, founded in 2010 by Professor A. Shevtsov, the newest direction of scientific research and training in the field of special education and inclusive form of education, as orthopedics.

Keywords: special education, orthopedics, children with orthopedic impairments, children with disabilities, teaching.

Постановка проблеми. В Українській спеціальній педагогіці стрімко розвивається, заснований професором А. Шевцовим у 2010 році, такий новітній напрям наукових досліджень та підготовки кадрів у галузі спеціальної освіти та інклюзивної форми навчання, як ортопедагогіка [14]. Він у сучасному українському дефектологічному словнику [13] зафіксував термін ортопедагогіка, що означає науку про принципи, закономірності, зміст, методи і форми навчання та виховання дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Серед останніх виділяються діти з органічними ураженнями нервової системи (дитячим церебральним паралічем, наслідками поліомієліту, травм спинного мозку та ін.), з вродженою патологією опорно-рухового апарату, туберкульозом кісток, з набутими захворюваннями та порушеннями функцій опорно-рухового апарату (далі – ПФОРА). Проте для подальшого розвитку цього наукового напрямку та удосконалення системи корекційної допомоги цим дітям як в умовах інклюзивної форми навчання і спеціальної освіти, так і у зв'язку з задачами побудови Нової української школи, необхідне ретельне вивчення історичного досвіду становлення та розвитку спеціальної освіти дітей із

порушеннями, у тому числі з ПФОРА. Для визначення перспективи подальшого розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами важливим є проведення даного дослідження. Конструктивне історико-педагогічне дослідження становлення та розвитку спеціальної освіти дітей, у тому числі із ПФОРА необхідне для аналізу, об'єктивної оцінки успіхів, проблем, труднощів навчання дітей, визначення перспективи надання якісної освіти дітям зазначених категорій, розвитку науки ортопедагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки в Україні існують ґрунтовні дослідження історії вітчизняної олігофренопедагогіки (В. Бондар, І. Єременко, В. Золотоверх, Л. Одинченко, М. Супрун), сурдопедагогіки (О. Таранченко, В. Шевченко М. Ярмаченко), тифлопедагогіки (Т. Гроза, Т. Ранська, Т. Свиридюк, С. Федоренко). Питанням навчання дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату присвячені роботи вітчизняних педагогів та психологів О. Глоби, А. Заплатинської, Т. Ілляшенко, О. Романенко, М. Родненок, Л. Ханзерук, О. Чеботарьової, А. Шевцова та інших. Аналіз наукових джерел із зазначеної проблеми виявив, що в Україні є достатня кількість науковців, котрі займаються у тій чи іншій мірі вивченням проблеми навчання та виховання зазначеної категорії дітей. Однак існуючих наукових праць не достатньо для об'єктивного висвітлення актуальної наукової проблеми. **Мета роботи** – проаналізувати наукові здобутки у напрямку досліджень системи навчання та виховання дітей із особливими освітніми потребами в Україні та встановити стан вивчення проблеми навчання дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату. У процесі написання роботи автором використано методи аналізу, синтезу та узагальнення наявних досліджень з означеної проблеми. У якості методології використовуємо історико-педагогічні підходи.

Виклад матеріалу дослідження. Розбудова незалежної демократичної України, зміни у її суспільно-політичному, соціально-економічному та культурному житті потребують створення якісно нової системи освіти, що буде сприяти найбільш повному розвитку здібностей кожної людини. Реформа системи освіти в Україні, зумовлена об'єктивними процесами трансформації нашого суспільства, має відповідати соціальним запитам сьогодення і водночас забезпечити якісно новий розвиток нашої держави. Закон України «Про освіту» [1] визначає всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства метою освіти в Україні. Держава створює рівні умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Інтеграція осіб з обмеженнями життєдіяльності в суспільство є нагальною потребою часу. Тому особливої актуальності наразі набуває вивчення вітчизняного досвіду навчання дітей із психофізичними порушеннями, у тому числі із

порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Погоджуємося з думкою А. Колупаєвої та О. Таранченко [4, с. 4], які зазначають, що розвиток людської цивілізації має чітку закономірність: суспільство й освіта детермінують одне одного. Розвиток системи освіти залежить від розвитку суспільства. Водночас, яким чином буде розбудовуватися освітня система, такого рівня розвитку досягатиме й суспільство. На нашу думку аналіз наукових здобутків українських учених у царині спеціальної освіти необхідний для розбудови сучасної спеціальної освіти та упровадження інклюзивної форми навчання. Отже, пропонуємо розглянути ключові підходи до визначення періодизації навчання та виховання дітей кожної з основних категорій дітей з особливими освітніми потребами.

Одним із перших ґрунтовний аналіз становлення та розвитку спеціальної освіти, її періодизацію надає М. Малофєєв [5]. Вчений розкриває еволюцію стосунків суспільства і держави до осіб із порушеннями в розвитку, називає п'ять періодів – шлях від ненависті й агресії до прийняття, партнерства та інтеграції. Нагадаємо ці періоди та їх коротку характеристику. Перший період (996-1715 рр.) – від агресії та зневаги до усвідомлення необхідності піклуватися про людей з порушеннями у розвитку. Другий період (1715-1806 рр.) – від усвідомлення необхідності піклуватися про таких осіб до усвідомлення навчати частину з них. Третій (1806-1927 рр.) – від усвідомлення можливостей до усвідомлення доцільності навчати три категорії дітей: із порушеннями слуху, зору, інтелекту. У цей період у багатьох західноєвропейських державах відбувається прийняття законів про загальну початкову освіту, про навчання «глухих, сліпих і розумово відсталих дітей», у Радянському Союзі – створюються спеціальні школи для вищезгаданих категорій дітей, переважає сегрегація, тобто відокремлене навчання. Однак, окремі спроби спільного навчання дітей із порушеннями та їхніх здорових однолітків присутні. У ході четвертого періоду (1927-1991 рр.) спостерігається перехід від усвідомлення необхідності навчання певної частини дітей з особливими освітніми потребами до розуміння необхідності навчати всіх дітей. У цей час на Заході активно розвивається законодавча база спеціальної освіти, у Радянському Союзі – диференціація й удосконалення системи спеціальної освіти, перехід до 8 типів спеціальних закладів (1950-1990 рр.). Починаючи з 70-років ХХ ст., на тлі економічного зростання у передових країнах світу, розвитку суспільних демократичних стосунків, у світовій освітній політиці чітко визначилися антидискримінаційні настрої за будь-якою ознакою: національною, етнічною, релігійною, рівнем психофізичного розвитку. На зміну старій парадигмі суспільно-державного усвідомлення «повноцінна більшість» – «неповноцінна меншість» приходить нова – «єдина спільнота, яка включає і людей з певними проблемами». Національні антидискримінаційні законодавчі акти

затверджуються з урахуванням основних положень Декларацій ООН, формується нова культурно-історична норма – повага до відмінностей між людьми. П'ятий період (1991 р. – й донині) – від сегрегативного навчання дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної форми навчання. У Західній Європі дітей з особливими освітніми потребами починають залучати до інклюзивної форми навчання з кінця 70-х років. В Україні цей процес розпочався з 2010 року, а фактично активно упроваджується з прийняттям нового Закону «Про освіту» (2017 р.).

Після наведеної періодизації, що стосується розвитку системи спеціальних шкіл, вважаємо за потрібне згадати періодизацію розвитку реабілітаційної системи А. Шевцова. Це обумовлено тим, що підходи до виховання і навчання дітей і дорослих із ПФОРА завжди були пов'язані з розвитком підходів до реабілітації та відновлювального лікування такої категорії осіб. Адже у майбутньому нашому дослідженні саме ці дві періодизації ми будемо використовувати як базові для обґрунтування нашої історико-педагогічної періодизації розвитку системи освіти дітей із ПФОРА. У монографії «Освітні основи реабілітології» А. Шевцов [12] продовжив освітню традицію аналізу ставлення суспільства до осіб з обмеженнями життєдіяльності, що була започаткована М. Малофєєвим, обґрунтувавши авторську періодизацію розвитку системи соціального реабілітування у різні періоди від аграрного та індустріального суспільства до постіндустріального інформаційного суспільства у постнекласичну цивілізаційну епоху. За кінцевим результатом еволюцію суспільних уявлень щодо реабілітаційної парадигми запропонував описувати комбінацією «хвильової», формаційної та цивілізаційної концепцій розвитку людства.

Науковці, вивчаючи розвиток спеціальної освіти, визначають та науково обґрунтовують її історичну періодизацію. Природно, що перші вітчизняні дослідження М. Богданова-Березовського, О. Дьячкова, І. Соколянського, М. Лаговського, В. Шевченка, М. Ярмаченка та інших присвячені широкому колу питань навчання дітей із *порушеннями слуху* у різні часи. Так, М. Ярмаченко [16] висвітлив історію виникнення і розвитку сурдопедагогічної теорії і практики в різних країнах світу і різні епохи. Автор наукових праць з питань навчання і виховання дітей з порушеннями слуху, окремих методик викладання суспільних і природничих наук, досліджував теорію компенсації. О.Таранченко [8; 9, с. 283-290] виділила та охарактеризувала основні періоди становлення і розвитку системи навчання дітей зі зниженим слухом в Україні; розкрила особливості формування змісту, форм, методів і засобів навчання дітей зі зниженим слухом на кожному етапі, основні закономірності й тенденції розвитку теорії та практики навчання цих дітей в Україні; визначила чинники, що впливали на процес становлення вітчизняної системи спеціального навчання дітей зі зниженим слухом на різних етапах.

Т. Єжова [3, с. 1-15] здійснила історико-педагогічний аналіз розвитку системи професійної освіти осіб із порушеннями слуху в Україні.

За роки незалежності України проведено значну роботу з дослідження історії олігофренопедагогіки в Україні. Перші дослідження належать В. Бондарю, Х. Замському, Л. Одинченко, К. Турчинській. Соціально-історичну зумовленість навчання дітей з **інтелектуальними порушеннями** обґрунтували В. Бондар, Л. Виготський, І. Єременко, В. Синьов та ін. Фахівцями проведено велику кількість психолого-педагогічних досліджень із питань корекційного навчання та виховання дітей із інтелектуальними порушеннями на різних етапах розвитку олігофренопедагогіки (В. Бондар, Л. Виготський, Х. Замський, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун, К. Турчинська, О. Хохліна).

В. Бондар, В. Золотоверх, опублікували ряд змістовних досліджень з історії науки та інших актуальних проблем навчання дітей із **інтелектуальними порушеннями**. Науковці [2, с. 20.] виокремили сім основних періодів в історії освіти дітей згаданої вище категорії, які в свою чергу поділили на окремі етапи. У перший період (к. XVIII – перша пол. XIX ст.) набуває поширення організація допомоги дітям, відкривається перша школа (1836 р. Харків – «Школа біля воріт лікарні»), дитячі притулки, сирітські будинки, будинки для «недоумкуватих дітей». Цьому сприяв розвиток вітчизняної психіатрії. Другий період (1900-1926 рр.), що поділявся на два етапи (I-й – 1900-1917 рр., II-й – 1918-1926 рр.), характеризувався становленням основ суспільної допомоги дітям зазначеної категорії, що була спрямована у першу чергу на їх соціальне виховання. Розроблялися нові форми навчання і виховання, створювалися нові типи навчальних закладів – дитячі будинки (ізольовані від загальної системи освіти) для «розумово відсталих дітей». Третій період (1927-1936 рр.) відзначався послабленням медичного аспекту і посиленням соціально-педагогічного спрямування у питаннях вивчення, діагностики; формуванням національної системи спеціальної освіти та її цілей – «підготовка через школу і працю до суспільно корисної діяльності [2, с. 20.]». У четвертому періоді (1937-1955 рр.) було здійснено перегляд помилкових концепцій та підходів до розвитку освіти дітей із інтелектуальними порушеннями; утвердження нових поглядів на особливості їх розвитку, нових наукових принципів вибору методів і засобів навчання; перебудову структури допоміжної школи, змісту й організації навчально-виховної роботи в ній, порядку комплектування її учнями. У ньому виділяється три етапи – 1937-1940 рр., 1941-1945 рр., 1946-1955 рр. Протягом п'ятого періоду (1956-1984 рр.), що мав два етапи (1956-1968 рр., 1969-1984 рр.) спостерігається утвердження нових поглядів на можливості розвитку учнів із інтелектуальними порушеннями, залучення їх до активної діяльності, широких соціальних зв'язків, суспільно-корисної продуктивної праці. Шостий період (1985-1995 рр.)

відзначився реформуванням спеціальної освіти осіб із психофізичними порушеннями, підвищенням якості навчання, виховання, поліпшенням професійної підготовки і професійної орієнтації учнів. Допоміжна школа переходить на дев'ятирічний термін навчання. За умови, коли школа мала достатню базу для виробничого навчання, відкривалися десяті класи. Особливістю сьомого періоду (з 1996 р.) було утвердження демократичних засад розвитку суспільства, відродження національної самосвідомості. Спостерігається зміна підходів до «спеціальної освіти, її структури, мети, завдань, змісту навчання, виховання і професійної підготовки розумово відсталих дітей в умовах переходу суспільства до ринкових відносин та реформування на цій основі всіх ділянок навчально-виховної роботи в школі [2, с. 26-27]». Науковці зібрали та проаналізували багато джерел, цінних матеріалів і фактів з історії української олігофренопедагогіки: розроблено критерії періодизації, обґрунтовано періоди й етапи розвитку, функціонування спеціального навчання як цілісної системи; розкрито закономірності, особливості та тенденції розвитку на кожному з етапів; узагальнено нагромаджений досвід корекційної роботи в школі, переосмислено його з позицій нових методологічних підходів, демократизації і гуманізації всіх сфер суспільного життя. Досліджено і проаналізовано різноманітні психологічні, дидактичні та виховні аспекти олігофренопедагогіки.

М. Супрун [6, с. 8] в основу власного наукового пошуку, розкритого у монографії «Теорія і практика корекційного навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями в Україні (друга половина XIX – перша половина XX століття)», поклав періодизацію, згідно з методологічними засадами якої, корекційне навчання учнів із інтелектуальними порушеннями має такі періоди: «перший (друга половина XIX ст. – перша половина 20 рр. XX ст.) – становлення загальних основ теорії та практики корекційного навчання дітей із особливостями інтелектуального розвитку; другий (друга половина 20-х рр. – середина 30-х рр. XX ст.) – формування нових тенденцій у корекційному навчанні учнів допоміжної школи; третій (середина 30-х рр. – середина XX ст.) – розвиток вітчизняної олігофренопедагогіки [6, с. 8]». Кожен період має свої етапи. Автором [7] розкрито методологічні підходи дослідження корекційного навчання учнів допоміжної школи; схарактеризовані основні періоди розвитку процесу корекційного навчання учнів в означений період; проаналізовано основні підходи і принципи розвитку теорії корекційного навчання, функції, засоби та шляхи її реалізації у навчальному процесі закладів освіти для учнів із інтелектуальними порушеннями; досліджено процеси становлення корекційного навчання в його теоретичній формі, його організаційні засади; виявлено особливості, тенденції та суперечності розвитку теорії та практики корекційного навчання у зазначені історичні періоди; конкретизовано вплив соціально-економічних, політичних чинників на

навчання; досліджено актуальну проблему допоміжної школи – доцільність поєднання вітчизняного і світового досвіду.

Вивченню проблемного кола питань освіти дітей із *порушенням зору* присвячені роботи С. Федоренко [10; 11]. Науковцем простежено становлення та розвиток тифлопедагогіки в Україні, проаналізовано теорію і практику навчання й виховання осіб із порушеннями зору, здійснено економіко-соціокультурну періодизацію розвитку теорії та практики тифлопедагогіки. Це дозволило виявити особливості та тенденції розвитку теорії тифлопедагогіки й практики корекційного навчання дітей із порушеннями зору. У проведеному дослідженні розкрито вплив суспільно-політичних, соціально-економічних, світоглядних та організаційно-педагогічних чинників на розвиток української тифлопедагогічної теорії й практики протягом різних історичних етапів, висвітлено роль недержавних громадських об'єднань у розвитку тифлопедагогіки, упровадженні радикальних змін до навчально-виховного процесу. Автор [10, с. 9-11] виділила три періоди розвитку теорії та практики навчання та виховання осіб із порушеннями зору в Україні яким передував тривалий час – з X ст. до середини XIX ст. – виникнення передумов організованого навчання сліпих в Україні. Становлення та розвиток вітчизняної системи спеціальної освіти дітей із порушеннями зору відбувалося, починаючи з середини XIX ст. по 1942 рік (перший період). Другий (1943-1990 рр.) характеризується інтенсивною розробкою тифлопедагогічної теорії та подальшим розвитком практики навчання дітей зазначеної категорії. У ході третього (1991 рік – і дотепер) спостерігаємо реформування національної системи освіти дітей із порушеннями зору, «модернізацію змісту їх навчання, поглиблення наукових досліджень у галузі тифлопедагогіки й тифлопсихології з урахуванням сучасних світових тенденцій розвитку роботи зі сліпими та слабозорими людьми [10, с. 9-11]».

Окремі питання навчання, виховання, особливостей розвитку мовлення та психічних функцій дітей зі зниженим слухом ґрунтовно досліджувалися вітчизняними науковцями (Л. Борщевська, Н. Засенко, Л. Лебедева, Л. Фомічова, М. Шеремет, М. Ярмаченко та ін.). Однак комплексного дослідження з історії освіти дітей із порушеннями мовлення нами не виявлено.

Загальну періодизацію становлення системи освіти осіб із порушеннями розвитку в Україні виокремили А. Колупаєва та О. Таранченко [4, с. 14-15]. Вона включає 6 періодів: перший – формування системи церковної благодійності в закладах при цервах і монастирях (X – перша пол. XIX ст.); другий – період філантропічного благочинництва та відкриття перших приватних закладів для різних категорій дітей із порушеннями розвитку (перша пол. XIX – поч. XX ст.); третій – законодавчо-нормативного та організаційного оформлення системи освіти; оформлення діагностичних підходів та відповідної практики відбору дітей до закладів освіти (поч. XX

– до 30-х років ХХ ст.); четвертий – загальносоюзної уніфікації освіти; оформлення спеціальної системи освіти; науково-теоретичне обґрунтування диференційованого навчання різних категорій дітей із порушеннями та практичне впровадження їх у відповідних закладах освіти (30-ті – 50-ті роки ХХ ст.); п'ятий – удосконалення та розширення мережі закладів системи спеціальної освіти; наукове вдосконалення підходів, з урахуванням нових технічних досягнень (50-ті – 90-ті роки ХХ ст.); шостий – розбудови національної системи освіти; перегляд концептуальних підходів щодо освіти осіб із порушеннями розвитку у відповідності із Законодавчими актами міжнародного рівня; упровадження інклюзивного навчання (90-ті роки ХХ ст. – сучасність).

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до висновку, що історія становлення і розвитку вітчизняної спеціальної освіти, системи спеціальних освітніх установ надзвичайно цікава і своєрідна. Її витoki закладені у давні часи розквіту Київської Русі і формувалися до початку революцій ХХ ст., становлення співвідноситься з періодом великих соціальних потрясінь, оформлення відбулося у радянський період. Можемо стверджувати, що розвиток продовжується у незалежній Україні. Процес розвитку системи був досить інтенсивним і поступальним за своїм характером. На базі культурно-історичної теорії Л.С. Виготського розроблялися теоретичні основи спеціальної психології та педагогіки з різних її напрямків, розвивалася диференційована система спеціальної освіти. Від трьох типів навчальних закладів для дітей з порушеннями слуху, зору, інтелекту, що діяли в 30-х роках, система підійшла до восьми типів спеціальних шкіл (для глухих, слабочуючих, сліпих, слабозорих, дітей з порушеннями інтелекту, мови, ПФОРА, затримкою психічного розвитку) і п'ятнадцяти типам спеціального навчання (1991). Отже, історія вітчизняної системи спеціальної освіти налічує менше часу, ніж століття, а в окремих областях спеціального навчання (наприклад, навчання дітей із затримкою психічного розвитку) лише 20-25 років. Враховуючи особливості розвитку дітей з ПФОРА виокремлювати навчання названої категорії дітей розпочали пізніше. Відповідно наразі відсутні наукові праці, присвячені становленню та розвитку системи освіти дітей зазначеної категорії. Питання науково-обґрунтованої періодизації розвитку освіти дітей із ПФОРА не були предметом наукових розвідок. Отже, ми ставимо за мету розробити їх. При наявності ґрунтовних досліджень вищезазначених галузей спеціальної освіти на нашу думку, на сучасному етапі реформування освіти загалом і спеціальної у тому числі, інклюзивної форми навчання, потрібно приділити більше уваги вивченню проблемного кола питань навчання, виховання, соціальної допомоги і реабілітування дітей із різними порушеннями, зокрема із ПФОРА в Україні. Початок цього дослідження розкрито у доповіді А. Шевцова, Т. Черненко на III

Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології».

Бібліографія

1. **«Про освіту»: Закон України** від 05.09.2017 р. № 2145-VIII: <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>.
2. **Бондар В.І., Золоверх В.В.** (2007). Історія олігофренопедагогіки. К.: Знання, 2007. 375 с.
3. **Єжова Т.Є.** (2006). Становлення та розвиток системи професійної освіти осіб з вадами слуху в Україні. *Автореф. дис. канд. педагог. наук : 13.00.03*. Київ.
4. **Колупаєва А.А., Таранченко О.М.** (2016). «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: монографія. К. : ТОВ «АТОПОЛ». 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. **Малофєєв М.М.** (1996). Специальное образование в России и за рубежом: В 2-х частях. Часть 1: Западная Европа. http://pedlib.ru/Books/1/0441/1_0441-4.shtml#book_page_top.
6. **Супрун М.О.** (2005). Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.): Монографія. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. 328 с.
7. **Супрун М.О.** (2008). Теорія і практика корекційного навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями в Україні (друга половина ХІХ – перша половина ХХ століття). *Автореф. дис... д-ра педагог. наук: 13.00.03*. Київ.
8. **Таранченко О.** (2006). Сурдопедагогічна теорія та практика другої половини ХХ століття в Україні. : <http://ap.uu.edu.ua/article/415.9>.
9. **Таранченко О.М.** (2006). Становлення та розвиток системи спеціального навчання дітей зі зниженим слухом в Україні (ХІХ – початок ХХІ століття). *Дис. канд. пед. наук: 13.00.03*. К.
10. **Федоренко С.В.** (2012). Становлення та розвиток вітчизняної тифлопедагогіки. *Автореф. дис... д-ра педагог. наук : 13.00.03*. Київ.
11. **Федоренко С.В.** (2012). Навчання і виховання дітей з порушеннями зору в Україні: історія та сьогодення: Монографія. Запоріжжя: Вид.-во Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру. 2012. 306 с.
12. **Шевцов А.Г.** (2009). Освітні основи реабілітології: монографія. К.: МП «Леся», 2009. 484 с.
13. **Шевцов, А.Г.** (2011) Ортопедагогіка. Словникова стаття. / Дефектологічний словник. За ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. К.: «МП Леся», 2011. 528 с.
14. **Шевцов А.Г.** (2012). Обґрунтування ортопедагогіки // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. Вип.19 (1). С. 274-284.
15. **Шевцов А.Г., Черненко Т.В.** (2019). Історичні аспекти становлення системи виховання та навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату в Україні // Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології: збірник тез доповідей ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2019. 284 с.
16. **Ярмаченко, М.Д.** (1975). Історія сурдопедагогіки. К. : Вища школа, 1975. 422 с.

References

- 1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy** vid 05.09.2017 № 2145-VIII :<https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>. [in Ukrainian].
- 2. Bondar V.I., & Zolotoverkh V.V.** (2007). *Istoriia olihofrenopedahohiky: Pidruchnyk*. Kyiv: Znannia, 2007. 375 p. [in Ukrainian].
- 3. Yezhova, T.Ye.** (2006). Stanovlennya ta rozvytok systemy profesijnoyi osvity osib z vadamy sluxu v Ukrayini *Extended abstract of Candidate's thesis: 13.00.03*. Kyiv. [in Ukrainian].
- 4. Kolupaieva A.A., & Taranchenko O.M.** (2016). *Inklyuzyvna osvita: vid osnov do praktyky: monohrafiia. Seriia Inklyuzyvna osvita*. Kyiv: TOV ATOPOL. 152 p. [in Ukrainian].
- 5. Malofeiev M.M.** (1996). *Spetsyalnoe obrazovanye v Rossyy y za rubezhom: V 2-kh chastiakh. Chast 1: Zapadnaia Evropa*. http://pedlib.ru/Books/1/0441/1_0441-4.shtml#book_page_top. [in Russia].
- 6. Suprun M.O.** (2005). *Korektsijne navchannia uchniv dopomizhnykh zakladiv osvity: vytoky, stanovlennia ta rozvytok (kinets XIX – persha polovyna XX st.): Monohrafiia*. Kyiv.: Vyd. PALYVODA A.V. 328 p. [in Ukrainian].
- 7. Suprun M.O.** (2008). *Teoriia i praktyka korektsijnoho navchannia ditej z obmezhenymy rozumovymy mozhlyvostiamy v Ukraini (druha polovyna XIX – persha polovyna XX st.). Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
- 8. Taranchenko O.** (2006). *Surdopedahohichna teoriia ta praktyka druhoi polovyny XX stolittia v Ukraini.*: <http://ap.uu.edu.ua/article/415>. [in Ukrainian].
- 9. Taranchenko O.M.** (2006). *Stanovlennia ta rozvytok systemy spetsialnogo navchannia ditej zi znyzhenym slukhom v Ukraini (XIX – pochatok XXI st.). Extended abstract of Candidate's thesis: 13.00.03*. Kyiv. [in Ukrainian].
- 10. Fedorenko S.V.** (2012). *Stanovlennia ta rozvytok vitchyznianoj tyflopedahohiky. Extended abstract of Doctor's thesis.: 13.00.03*. Kyiv. [in Ukrainian].
- 11. Fedorenko S.V.** (2012). *Navchannia i vykhovannia ditej z porushenniamy zoru v Ukraini: istoriia ta sohodennia: Monohrafiia. Zaporizhzhia: Vyd.-vo Khortytskoho navchalno-reabilitatsijnoho bahatoprofilnogo tsentru. 2012. 306 p. [in Ukrainian].*
- 12. Shevtsov A.H.** (2009) *Osvitni osnovy rehabilitolohii*. Kyiv: MP Lesia, 2009. 484 p. [in Ukrainian].
- 13. Shevtsov A.H.** (2011) *Ortopedahohika. Slovnykova stattia. / Defektolohichnyj slovnyk*. V.I. Bondaria, V.M. Synova. (Ed.). Kyiv: MP Lesia, 2011. 528 p. [in Ukrainian].
- 14. Shevtsov A.G.** (2012). *Obgruntuvannya ortopedagogiki // Zbİrnik naukovih prats Kamyanets-Podil'skogo natsionalnogo unİversitetu ImenI Ivana Ogiienka. SerIya : Sotsialno-pedagogİchna. Vip.19 (1). – S. 274-284. [in Ukrainian].*
- 15. Shevtsov A.H., Chernenko T.V.** (2019). *Istorychni aspekty stanovlennia systemy vykhovannia ta navchannia ditej z porushenniamy funktsij oporno-rukhovoho aparatu v Ukraini. Shevtsov A.H. (Ed.) Aktualni problemy ortopedahohiky, ortopsykhologii ta rehabilitolohii : zbirnyk tez dopovidej III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. Zaporizhzhia: Vyd.-vo Khortytskoi natsionalnoi akademii, 2019. 284 p. [in Ukrainian].*
- 16. Yarmachenko M.D.** (1975). *Istoriia surdopedahohiky*. Kyiv: Vyscha shkola, 1975. 422 p. [in Ukrainian].

Дата відправлення статті 26.02.2020 р.